

Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen

(Budapest, MANYSI, KRE, MATT, OFFI 2018. március 9.)

Siklósi Panka

E-mail: matieem@gmail.com

A *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* című konferenciát 2018. március 9-én tartották a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában. Szervezői a Magyar Nyelvstratégiai Intézet, a Károli Gáspár Református Egyetem, a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa és az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda voltak.

A konferencia a magyar terminológiastratégia kérdéseiről szólt, és nemcsak a magyarországi magyar terminológiahasználatra vonatkozott, de minden más olyan területre is, ahol túlnyomó többségben magyar anyanyelvűek élnek, mint például Erdély vagy a Felvidék. A konferencián nyolc meghívott előadás hangzott el.

A programot É. Kiss Katalin, a Magyar Tudományos Akadémia *Magyar Nyelv a Tudományban* Elnöki Munkabizottságának elnöke nyitotta meg. Mint elmondta, ugyan a szókincs-bővülés minden kultúrában és társadalomban jelen van mint természetes folyamat, mégis vannak időszakok, amikor ez a természetes folyamat nem tudja kielégíteni az igényeket. Ilyen volt például, amikor Mária Terézia uralkodását követően a növényeknek nem volt egységes magyar neve, így egy néven sok különböző növényt ismertek, valamint egy növénynek sok különböző neve volt, így nem volt egyetlen olyan könyv sem, amelyből hitelt érdemlően lehetett volna tanulni annak, akit érdekelt a természet vagy a hivatásához szüksége lett volna ezekre az ismeretekre. Kiemelte, hogy nagyon fontos, hogy a magyar nyelv minden tudományterületen használatos és használható maradjon.

Tóth Attila, a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet igazgatója köszöntőjében arról beszélt, hogy korábban is erőfeszítésekre volt szükség ahhoz, hogy a magyar nyelvet előkészítsük és alkalmassá tegyük a tudományos diskurzusra. Ezért alakultak ki már a múltban is különböző viták ezzel kapcsolatban, mint például az ortológusok és neológusok ellentéte. Külön kiemelte még az időzítés fontosságát is: hogyha egy új szót jó időben és jó helyen kezdünk el használni (például azonnal, amikor megjelenik a köztudatban és például újságokban következetesen használva), akkor az a szó nagy eséllyel fog megragadni a köznyelvben egységesen, és úgy, ahogy azt mi szeretnénk.

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda vezérigazgatója, Németh Gabriella köszöntőjében hangsúlyozta a minőségi fordítás fontosságát a nyelv-

stratégiában és az OFFI meghatározó szerepét a fordítási piacon. Érdeklődését fejezte ki a témával kapcsolatban és biztosította a jelenlévőket, hogy a jövőben is azon lesz, hogy az OFFI a minőségi és egységes magyar nyelv szellemében végezze nyelvi közvetítői munkáját.

A megnyitó és a köszöntők után rövid szünet következett, mivel a közönség nagy létszáma miatt a földszinti előadóteremből az emeletre költözött át a konferencia.

Az első előadó Tolcsvai Nagy Gábor akadémikus, az ELTE professzora volt, aki *Nyelvstratégia és terminológia* címmel tartotta meg előadását. Négy témakörrel beszélt részletesebben: elsőként a stratégiáról magáról, majd a szemantikának, vagyis a jelentésképzésnek és a jelentésleírásnak a lehetőségeiről és a terminológiával való kapcsolatáról, harmadikként a tervezés, a nyelvstratégia intézményeiről, végül a nyelvi tervezés irányáról és idejéről. Ahogy elmondta, bár mi elsősorban le- és nem előírjuk a nyelvet, nyelvstratégiára szükség van. A nyelv változásait valamilyen formában korrigálni, irányítani, segíteni kell, ami azt is jelenti, hogy például tisztában kell lenni a nyelvek és a nyelvhasználat nemzetközi vonatkozásaival, és a fordíthatósággal is.

Nyelvstratégia egyébként akkor is létezik, ha az nincsen expliciten kimondva, törvényrendeletekbe foglalva. Az egyértelműség, az azonosíthatóság és a fordíthatóság kritériuma nem csak az alaki, de a szemantikai tényezőkre is vonatkozik. Aki nyelvstratégiával és terminológiával foglalkozik, az nem engedheti meg magának, hogy a szavaknak csak az aktív zónájával foglalkozzon; a terminológia minél teljesebb és minél specifikusabb definíciót kell, hogy adjon. Nincsen nyelvstratégia intézmények nélkül: az intézményeknek nagyon fontos szerepe van a nyelvstratégiában, hiszen ők a „cselekvők”. Ezeknek a „cselekvőknek” különböző szintjeik vannak. Van a hivatalos (felülről jövő, állami szinten meghatározott); az intézményes [nem rendelkezik a teljes államra kiterjedő jogosítványokkal, azonban nagyon sok minden mással igen (ilyen pl. az MTA)]; a nyomást gyakorló (ez legfőképpen jelenti a különböző kutatócsoportokat vagy az egyes kutatási eredményeket, amelyek a döntéshozók figyelmét felhívják bizonyos kérdésekre); és végül az egyéni szint. Ezeknek a szinteknek a hatékonysága fentről lefelé haladva csökken. A magyar nyelvstratégia ma többközpontú, és az ezek között a központok között lévő viszony nem teljesen egyértelmű. Tolcsvai Nagy Gábor szerint ezen lehetne még javítani. Nekünk az lenne a célunk, hogy a Kárpát-medencében élő magyarok számára egységesen használható magyar terminológiát és magyar nyelvet hozzunk létre. Ehhez pedig figyelembe kell tudni venni mind a politikát, mind a szociális és kulturális tényezőket, fontos a modern világgal való lépéstartás, és szükség van jól kidolgozott mikro- és makrotervezésre is.

A következő előadó, Prószéky Gábor, az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója a *terminológia és a szóbeágyazás* kérdéseiről beszélt. Előadása arról szólt, hogyan tudjuk vajon igénybe venni a gépek „tudását” akkor, amikor egy élő nyelvről van szó. Az ember saját tapasztalatai és fejlődése által sajátítja el a nyelvet és annak használatát, amire egy gép természetesen nem képes, azonban egy jól irányított programmal olyan mennyiségű szót, valamint annak környezetét és működését tudja átnézni és „tanulmányozni” másodpercek

alatt, amire emberek száza évek alatt is képtelen lenne. Prószéky arról beszélt, hogy ez, habár még a fejlesztések elején tartanak, nagy áttörést jelenhet, mivel a programot (Word2rec) a kezdeti bizonytalanságok és nehézségek ellenére is sikerült elindítani.

A harmadik előadó Benő Attila volt a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemről, aki Péntek Jánossal közös előadásukat tartotta meg *A terminológia-stratégia szintjei és feltételei Erdélyben* címmel. Négy témára építette fel előadását. Az első téma „az alapozás a közoktatásban” volt. Bemutatta, hogy Erdélyben milyen nyelvhasználati kérdések jelentenek gondot a szakiskolákban és a szaktárgyak oktatása során. Általános tény, hogy az állam nyelvén a magyar anyanyelvű tanulók/tanárok is jobban ismerik a szakszavakat, mivel nincsenek hitelt érdemlő tankönyvek. Nincsenek olyan szabályok, amelyek a fordítást védnék, ellenőriznék vagy előírnák, ezért a fordítások sokszor rossz minőségűek, gyakran pedig egyszerűen tükörfordítások, amiből sok bizonytalanság és egyet nem értés származik, így gyakran egyszerűbb is a román megfelelőt használni.

A felsőfokú képzések papíron működnek magyar nyelven is, ám a gyakorlatban kevesebb, mint feleannyi képzés közül választhatnak azok, akik magyar nyelven szeretnének tovább tanulni, mint azok, akik a román nyelvű kínálatból választanak. Aránytalan a tudományág szerinti eloszlásuk is: társadalomtudományokból van a legtöbb, míg műszaki tudományágakból van a legkevesebb magyar nyelvű lehetőség. A pedagógusképzésben nincsen nyelvi előírás, ami azt jelenti, hogy a szaktanároknak indíttatásuk és igazán forrásuk sincsen megtanulni a magyar nyelvű terminológiát az adott tárggyal kapcsolatban. Ebből kifolyólag gyakran előfordul, hogy annak ellenére, hogy valaki minden helyzetben magyarul beszél, a saját tárgyával kapcsolatos szavakat egyedül románul ismeri. Benő arról is beszélt, hogy a magyar-erdélyi kölcsönös lektorálás is hiányzik, jobban oda kellene figyelni arra is, hogy amit Erdélyben magyarul mondanak, az vajon Magyarországon is úgy van-e, illetve fordítva, mondjuk az intézményneveknél. A hiányosságok kiküszöbölésére két éve keményen folyik a munka, azonban még nagyon sok feladat van hátra. Kiemelte azt is, hogy sok szótár megjelent már, ám a jövőben inkább az elektronikus adatbázisokra, terminológiai szótárakra kellene fókuszálni, mivel a papíralapúak sokszor már a megjelenésük pillanatában elavultak. Nagyon fontos lenne az egységesítés, a harmonizálás, egységes terminológia megalkotása, valamint az anyanyelvű szaktájékoztató és oktatásbővítés.

A következő előadó, Szabómihály Gizella (Kostantin Filozófus Egyetem, Nyitra) *Terminológiai problémák és terminológiafejlesztés kisebbségben* című előadásának a lényege nagyon hasonló volt, ám ő a Felvidéket képviselte. Elmondása szerint ugyanezek a problémák ott is jelen vannak. Szlovákiában a kétezres évek eleje óta nyílik lehetőség a magyar nyelv használatára a hivatalokban, 2004-től pedig, amikor Szlovákia az Európai Unió tagállama lett, még több változás jelentkezett, amit a terminológusok nem igazán tudtak követni, ezért például nincsen magyar nyelvű szlovák jogi közigazgatási terminológiai szótár. Szabómihály legfőképpen a hivatalokban jelen lévő szaknyelv és a fordításokban jelen lévő irányelv hiányáról beszélt, ami megnehezíti az együttműködést mind magyar-szlovák, mind magyar-magyar viszonylatban.

Az előadássorozatot Kuna Ágnes (KRE) és Ludányi Zsófia (EKE) előadása folytatta az orvosi terminológiáról, *Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák* címmel. Az előadás első felében arról volt szó, hogy az orvosi kommunikáció önmagában is problematikus. Az *orvosi nyelv* alapvetően egy nagyon tág fogalom, amelyen az emberek általában azt a szaknyelvi terminológiát értik, amelyet kifejezetten a szakemberek használnak egymás között és amely a köznyelvi beszélők számára nem érthető vagy egyértelmű. A legnagyobb probléma ennek a közvetítésével van. A szabályzat ugyan kimondja, hogy teljeskörű tájékoztatást kell adni a betegeknek is, az orvosok sokszor mégis úgy teszik ezt meg – akár szakszavak használatára, akár rövidítésekre gondolunk –, hogy a páciens nem érti, miről van szó, mi lenne a teendő. Ennek feloldása érdekében lenne szükség egy egyértelmű, lehetőleg egységes adatbázisra, amely a laikusoknak magyarázza el a különböző orvosi, idegen eredetű szakszavakat. Ilyenek egyébként bőven akadnak az interneten, azonban kérdés, hogy mennyire megbízhatóak, és hogy mennyi információt szolgáltatnak egy-egy dologról.

Az előadás másik fele specifikusan az orvosi szaknyelv mint tudományos nyelv témát tárgyalta. Az ezzel való foglalkozás azért nagyon fontos, mert az új tudást valamilyen formában közvetíteni kell a köznyelvben is. Ennek megvalósítása különböző fórumok segítségével jön létre, ilyen például a *Magyar orvosi nyelv* folyóirat. A fő kérdés talán a magyarítás kérdése, aminek a felhasználói piramist tekintve az alsóbb felhasználói rétegekben van létjogosultsága, ám az orvosok egymás közti kommunikációját nagy valószínűséggel inkább megnehezítené. Összegezve azt lehet mondani, hogy nincsen összefogott terminológiai stratégia az orvosi nyelvben sem, pedig szükség volna rá, és fórumok is akadnak hozzá bőségesen. Ennek a megszervezéséhez az egyes szintek figyelembevételével kellene nekiállni.

Következőként B. Papp Eszter, az Európai Terminológiai Társaság alelnökének *A terminológia-stratégia kérdései Európában* című előadása hangzott el. Az EAFT (European Association for Terminology) 1996-ban alakult, akkor 40 terminológiával foglalkozó szervezet vett benne részt. A Brüsszeli Deklaráció 2002-ben született meg, amelyben megfogalmazták a terminológiák megjelenésének, terjesztésének, alkalmazásának és támogatásának fontosságát. Tény, hogy akik ismerik anyanyelvükön a különböző szaknyelvi terminológiákat, azok előnyben vannak azokkal szemben, akik nem, ezért is van szükség arra, hogy egységes szaknyelvi terminológia minden nyelven létezzen. A terminológiasztratégia megalkotása nem egyéni feladat, konszenzus nélkül nem jöhet létre, ezért nagyon fontos a különböző, ezzel foglalkozó intézmények és szakemberek együttműködése. Minden intézményt és valamilyen szinten a későbbi felhasználókat is be kell vonni ennek a folyamatába; úgynevezett terminológiai infrastruktúrát kell létrehozni.

A következő előadást Tamás Dóra Mária, az ELTE oktatója, az OFFI vezető terminológusa tartotta, aki *A terminológiai adatbázisok mint a terminológiaipolitika eszközei* címet adta előadásának. Részletesen beszélt a terminológia segédeszközeiről, valamint a terminológiai adatbázisokról. Elmondta, hogy az elektronikus szótárak a lexikográfia eszközei, a terminológiai szótárak pedig

a terminológia eszközei. Bizonyos esetekben nagy lehet az átfedés közöttük, azonban egy terminológiai adatbázis, ha nem fogalomalapú, akkor nem is hívható annak, ez a legszembetűnőbb különbség. Így tehát amíg a lexikográfiában szinonimákkal lehet egy szót definiálni, addig ugyanezt a terminológiában körülírással lehet csak megtenni. A terminológiai adatbázisokat különböző célokkal hozzák létre, a célokat pedig a célközönség, a felhasználói csoport igényei határozzák meg. Fontos a célok előre meghatározása, a szervezeti háttér, az anyagi háttér és az egész terv előre kidolgozása. Tamás Dóra Mária szerint a fő cél az lenne, hogy létrejöhessen egy egységes magyar terminológiai adatbázis.

Ezt az elképzelést Fóris Ágota és Bölcskei Andrea (KRE és MaTT) is megerősítette a konferencia záróelőadásában, amely az *Ajánlások a magyar terminológiai stratégiához* címet viselte. Az előadást azzal a problémafelvetéssel kezdték, hogy egyelőre hiányzik az egységes magyar terminológiastratégia. Ahogy azt a konferencia témája is mutatja, ennek az eseménynek az elsődleges feladata az volt, hogy minden jelenlévő figyelmét felhívja erre a tényre, és megkezdődhessen az egységes magyar terminológiastratégia kidolgozása. Ennek első lépéseként egy egységes magyar terminológiai adatbázis létrehozását jelölték meg. Maga a terminológiastratégia formálisan rögzített stratégiáknak az együttese, amelyek segítségével lehet koordinálni és megvalósítani az ehhez kapcsolódó célokat. Ebben az esetben a cél a magyar nyelvközösség terminológiastratégiájának előkészítése, segítése, támogatása lenne. Fóris Ágota és Bölcskei Andrea javaslata egy egységes *Nemzeti Terminológiai Stratégia* létrehozása, ami nem lesz ugyan egyszerű, azonban összefogással nem lehetetlen. Szükség van hozzá a kormány támogatására, anyagi forrásokra, nemzeti központi koordinációra, a feladatok kijelölésére és reális elvárások felállítására és végül a megvalósításra, működtetésre. Ennek igénye tulajdonképpen szinte minden előadásban elhangzott külön-külön is, így az is látszik, hogy Magyarország is készen áll a megvalósításra.

Pontosan ezért is volt különösen érdekes maga a konferencia. Szinte minden olyan ember jelen volt, aki szakmailag és intézményesen is képviselte az ehhez az összefogáshoz nélkülözhetetlen területeket és intézményeket, és az előadásokból egyértelműen látszott az is, hogy minden szak- és földrajzi területen külön-külön is volna erre igény. Éppen ezért a konferenciának nemcsak tudásközvetítő célja volt, hanem egyben kitekintést is nyújtott az előadók által képviselt szakterületekről, mindenkinek a saját területéről, úgy, hogy egy szélesebb perspektívából láttatta azokat a problémákat, amelyek jelen vannak, és rávilágított arra is, hogy elengedhetetlen az együttműködés, amire ösztönzött is minden jelenlévőt. A konferencia lerakta az alapokat a *Nemzeti Terminológiai Stratégia* megvalósításához.